

Rehtorien näkemykset osittain integroidun katsomusaineiden opetukseen siirtymisen taustalla vaikuttavista tekijöistä

Miklas Machreich ¹, Arto Kallioniemi ¹

¹Kasvatustieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Artikkelissa tarkastellaan osittain integroidun katsomusaineiden – uskonnon ja elämäkatsomustiedon – opetuksen toteuttamistapoja pääkaupunkiseudulla sekä rehtorien näkökulmia siihen, miksi opetus on toteutettu osittain integroidusti perusasteella. Tutkimuskysymyksiksi muodostuivat: 1) Millä tavalla koulut ovat järjestäneet ja suunnitelleet osittain integroidun katsomusaineiden opetuksen toteutuksen kouluissaan rehtorien kuvaamana? 2) Mitkä olivat rehtorien näkemysten mukaan suurimmat tekijät siihen, että kouluissa on siirrytty osittain integroituun katsomusaineiden opetukseen? Tutkimukseen valikoitui pääkaupunkiseudulta kuusi rehtoria, jotka työskentelivät kouluissa, joissa katsomusaineiden opetus toteutetaan integroidusti. Rehtoreita haastateltiin teemahaastattelun avulla ja haastattelut analysoitiin aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä. Rehtoreiden kuvausten perusteella integroitua katsomusaineiden opetusta toteutetaan kolmella eri tavalla 1. vuosiluokalla, 2.–4. vuosiluokalla tai koko perusasteella. Siirtymän taustalla oleviksi tekijöiksi muodostettiin haastattelujen pohjalta neljä kategoriaa. Nämä kategoriat kuvaavat osittain integroituun katsomusopetukseen siirtymisen taustalla olevia tekijöitä. Kategoriat olivat: 1. näkemykset katsomusaineiden luonteesta oppiaineina, 2. kulttuurisen moninaisuus kasvu, 3. mahdollisuus rakentaa opetus uudella, tarkoituksenmukaisemmalla tavalla ja 4. opetuksen organisointiin liittyvät tekijät. Yhdessäkään tutkimuksen koulussa siirtymän takana ei ollut vain yksi näistä tekijöistä, vaan rehtorien näkemysten mukaan ne toimivat yhdessä.

Avainsanat: Katsomusaineiden opetus, uskonnon opetus, elämäkatsomustiedon opetus, osittain integroitu katsomusopetus, suomalainen uskonnon opetuksen toteuttamisperiaate

Lähetetty: 14.2.2022

Hyväksytty: 17.2.2023

Vastuukirjoittaja: Miklas.machreich@helsinki.fi

DOI 10.23988/ad.114671

Johdanto

Katsomusaineiden – uskonnon ja elämänkatsomustiedon – opetus yleissivistävässä koulussa on herättänyt viime vuosina laajaa yhteiskunnallista keskustelua muun muassa tutkijoiden, poliitikkojen, opettajien ja kansalaisten keskuudessa sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Keskustelun herättäjinä ovat toimineet muun muassa kasvava maailmankatsomusten ja identiteettien moninaisuus ja sen vaikutukset yleissivistävän koulun katsomusaineiden opetukseen. Eri puolilla Eurooppaa on käyty jatkuvaa keskustelua uskonnonopetuksen ja laajemminkin maailmankatsomuksellisen opetuksen tavoitteista, tehtävistä, sisällöistä ja merkityksestä. Keskustelun juonteena on ollut maailmankatsomuksellinen moninaisuus ja se, miten yleissivistävässä koulussa tulisi kehittää uskontoihin ja katsomuksiin liittyvää opetusta. (Jackson, 2004; 2014; Zilliacus & Kallioniemi, 2016; Kavonius, 2021). Opetus- ja kulttuuriministeriössä on äskettäin valmistunut selvitys katsomusaineiden opetuksen nykytilasta ja tulevaisuuden tarpeista (Salmenkivi & Åhs, 2022) ja Opetushallitus on perustanut kehittämissyöryhmän linjamaan katsomusopetusta tulevaisuudessa (Opetushallitus 2022a). Selvityksessä ei juurikaan tarkastella osittain integroitua katsomusopetukseen siirtymisen syitä rehtorien kuvaamana koulujen tasolla. Rehtorien rooli koulun johtajana on merkittävä katsomusaineiden näkökulmasta: rehtorit vastaavat katsomusaineiden opetusjärjestelyjen suunnittelusta ja toteuttamisesta, esimerkiksi eri katsomusaineiden opetusryhmien muodostamisesta. Rehtorien näkemysten tarkastelu on tutkimuksellisesti tärkeää: se avaa katsomusaineiden toteuttamisen problematiikkaa yksittäisen koulun tasolla.

Euroopassa ja eri puolilla maailmaa katsomusopetusta toteutetaan yleissivistävässä koulussa vaihtelevasti. Taustalla vaikuttavat muun muassa seuraavat tekijät: yhteiskuntien historia uskonnollisissa ja katsomuksellisissa kysymyksissä on erilainen, uskonnon ja katsomusten asema vaihtelee merkittävästi eri yhteiskunnissa, ja koululaitos on rakentunut erilaiseksi uskontojen ja katsomusten suhteen. Katsomusaineiden opetuksesta eri maissa voidaan kokoavasti tehdä joitakin yleistyksiä ja tarkasteluja esimerkiksi sen suhteen, miten uskonnonopetus on järjestetty. Joissakin maissa uskontoa opetetaan osana julkista koulua, joissakin taas uskontoa ei juurikaan opeteta, vaan uskonnonopetus sisältyy lähinnä yksityiskoulujen opetussuunnitelmaan. Joissakin maissa taas uskonnonopetusta järjestetään integroituna opetuksena, jossa opetuksen fokuksena ovat eri uskonnot ja katsomukset. Joissakin maissa taas uskonnonopetus on järjestetty uskontokuntien mukaan jaoteltuina erillisinä oppitunteina tai moniuskontoisena tai yhteen tiettyyn uskontoon kohdistuvana opetuksena. (Cush, 2007, 218–221; Alberts, 2010; Zilliacus, 2014, 20; Ferrari, 2013.)

Yhdysvaltalainen Evans (2008) on tarkastelleensa eri yhteiskunnissa toteutettavaa katsomusopetusta, erityisesti uskonnonopetusta esittänyt seuraavan teoreettisen luokittelun, joka jäsentää myös edellä kuvattuja erilaisia katsomusopetuksen toteuttamisperiaatteita. Hän hahmottaa kuusi eri ryhmää lähestymistapoja: 1. tiukka sekularismi: uskonnonopetusta ei anneta; 2. satunnainen uskonnonopetus: uskontoa opetetaan ainoastaan siinä laajuudessa, mikä on välttämätöntä muiden oppiaineiden ymmärtämisen

näkökulmasta, esimerkiksi uskonnolliset kielikuvat runoudessa; 3. pluraa-li uskonnonopetus: oppilaat oppivat useiden uskontojen käytäntöjä, uskomuksia ja rituaaleja; uskontoja opetetaan informatiivisesta näkökulmasta ilman totuusnäkökulmaa; 4. segregoiva uskonnonopetus: oppilaat jaetaan omien uskonnollisten ryhmien mukaisesti opetusryhmiin; 5. yhtenäinen uskonnonopetus: opetus rakennetaan valtion pääuskonnon pohjalle; 6. uskonnollinen tai ideologinen opetus: uskontoa opetetaan totena ja oppilaita mahdollisesti valmistetaan osallistumaan uskonnollisiin menoihin. (Evans 2008, 461.)

Suomessa katsomusaineiden opetus on järjestetty eriytettynä ja uskontokuntaakohtaisena erillisenä oman uskonnon opetuksena oppilaiden uskontokuntaan kuulumisen perusteella. Näin toteuttamisperiaate edustaa segregoivaa uskonnonopetusta (Kallioniemi & Ubani 2012, 179.) Muissa Pohjoismaissa uskonnonopetus toteutetaan kaikille oppilaille yhteisenä opetuksena. Lähestymistavan voidaan puolestaan katsoa edustavan pluraalista uskonnonopetusta. Opetuksen sisällölliset painotukset vaihtelevat maittain. Norjassa, Tanskassa ja Islannissa opetussuunnitelmien painopiste on kristinuskossa, kun taas Ruotsissa opetuksen painopiste rakentuu selkeämmin yleisen uskontotieteen pohjalle. Ruotsissa siirryttiin jo 1960-luvulla paikallisen peruskoulujärjestelmän myötä yhteiseen uskontotieto-oppiaineeseen (religionskunskap) Norjassa siirtymä tapahtui vuonna 1997. Oppiainetta uudistettiin vuonna 2008 muun muassa siihen kohdistuneen kritiikin pohjalta sekä uskontotietoa ja elämänskatsomustietoa että filosofiaa sisältäväksi katsomusaineeksi (Religion, livssyn oh etikk) (Mikkola, 2017, 11–12; Alberts, 2007, 68 & 219-221; Tomperi, 2013, 69.) Pohjoismaiden lisäksi yhteistä uskonnon opetusta järjestetään Euroopassa esimerkiksi Isossa-Britanniassa (religious education) sekä Luxemburgissa (life and society classes) (Tomperi, 2013, 69; National secular society, 2017). Suomessa Ahvenmaan maakunta yhdisti uskonnon ja elämänskatsomustiedon opetuksen yhteiseksi oppiaineeksi nimeltään uskonto- ja elämänskatsomustieto syksyllä 2021. (Ålandsradio, 2021; Åland 2022.) Lähialueilla tapahtunut katsomusaineiden opetuksen kehitys tarjoaa kiintoisia näkökulmia suomalaisen katsomusopetuksen toteuttamisperiaatteen kehittämiseksi.

Katsomusaineiden opetus Suomessa

Katsomusaineiden opetus Suomessa on pysynyt lähes muuttumattomana vuoden 1923 kansakoululaista lähtien. Kansakoululaki määritteli, että koulu on velvollinen järjestämään opetusta siitä uskonnosta, johon enemmistö oppilaista kuuluu. Vähemmistöuskontoihin kuuluville oppilaille tuli tarjota oman uskonnon opetusta, mikäli opetukseen olisi osallistunut 20 samaan uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvaa oppilasta. Uskontokuntiin kuulumattomille opetettiin uskontojen historiaa ja siveysoppia. Vuonna 1957 kansakoululain myötä vähemmistöuskontojen opetukseen osallistuvien oppilaiden määräksi riitti kahdeksan oppilasta ja peruskoulujärjestelmään siirtyessä oppilasmäärää laskettiin viiteen oppilaaseen. (Saine, 2000, 66, 73 & 83; Jamisto, 2007, 32–36; Kähkönen, 1976, 99–101.)

Vuonna 1985 koulun katsomusaineiden opetuksessa tapahtui merkittäviä muutoksia, kun uskontojen historian ja siveysopin tilalle rakennettiin uusi oppiaine: elämäkatsomustieto. Taustalla vaikutti muun muassa vapaa-ajattelijoiden liiton valitus aikaisemman oppiaineen opetuksesta YK:n ihmisoikeuskomitealle. Vaadittavaksi oppilasmääräksi asetettiin kolme oppilasta. Tämä määrä otettiin käyttöön myös vähemmistöuskontojen opetuksen järjestämisrajaksi. Vuonna 2003 uuden uskonnonvapauslain myötä muuttui myös perusopetuslaki. Tunnuksellisen uskonnonopetuksen termistä luovuttiin ja siirryttiin ”oman uskonnon opetukseen”, joka määräytyi oppilaan uskonnollisen yhdyskunnan mukaan. (Saine, 2000, 185–187; Ubani, 2013, 65–66.) Katsomusaineiden opetuksen malli on siis muuttunut vuosien aikana jonkin verran, mutta sen perusidea opetuksen toteuttamisperiaatteesta on pysynyt samanlaisena: uskonnonopetusta toteutetaan oppilaan uskontokunnan mukaan määräytyvissä ryhmissä

Käsitykset siitä, miten katsomusaineiden opetus tulisi tulevaisuudessa järjestää yleissivistävässä koulutuksessa, vaihtelevat maassamme laajasti, esimerkiksi Yleisradion vuonna 2020 tekemän kyselyn mukaan noin 70 % kansalaisista kannattaisi kaikille oppilaille yhteistä oppiainetta uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetuksen tilalle. Yhteistä katsomusainetta kannattaa myös Suomen uskonnonopettajain liiton puheenjohtaja. (Yle 2020; Kotimaa, 2020.). Kirkko- ja kaupunki -lehti toi sen sijaan artikkelissaan pari vuotta sitten esille, että eri uskontojen ja elämäkatsomustiedon opettajat eivät ole yksimielisesti yhteisen oppiaineen kannalla. Sanomalehti Kalevan artikkelissa taas todettiin, että vallitseva käytäntö toteuttaa katsomusopetusta oppilaiden uskontokuntien pohjalta lisää helposti oppilaiden toiseuden kokemusta erityisesti vähemmistöjen näkökulmasta. (Kirkko ja kaupunki, 2018; Kaleva, 2020.). Opetus- ja kulttuuriministeriön äskettäin julkaistussa selvityksessä kuvataan monipuolisesti tulevaisuuden mahdollisia toteutusvaihtoehtoja, joita ovat esimerkiksi nykyisen, oppilaiden uskontokunnan jäsenyyteen perustuvan toteuttamisperiaatteen jatkaminen, osittain yhteiseen oppiaineeseen siirtyminen tai kokonaan uuden, yhteisen oppiaineen rakentaminen (Salmenkivi & Åhs, 2022).

Eduskunnassa on viimeksi keskusteltu laajemmin katsomusaineiden opetuksesta vuonna 2014, kun pohdittiin näiden oppiaineiden opetukseen liittyviä tulevaisuuden muospaineita ja mahdollisia uudistuksia. Hallitus ehdotti tuolloin perusopetus- ja lukiolakeja muutettavaksi koskien vähemmistöuskontojen opetukseen osallistuvien oppilaiden vaadittavaa vähimmäismäärää. Muiden kuin evankelisluterilaisten ja ortodoksien uskonnonopetuksen vaadittava oppilasmäärä haluttiin nostaa tällä hetkellä voimassaolevasta oppilasmäärästä: kolmesta oppilaasta kymmeneen oppilaaseen (HE 136/2014.) Muutosta perusteltiin opetuksen toteutukseen liittyvillä ongelmilla esimerkiksi liittyen ryhmäkokovaatimusten toteuttamiseen, resursseihin ja pätevien opettajien saamiseen. Esityksen pohjalta arvioitiin pienryhmäläisten uskonnonopetuksen ryhmien laskevan noin 1000 ryhmästä 400 ryhmään, millä saataisiin 1,3 miljoonan kustannussäästöt. Perustuslakivaliokunta ei hyväksynyt uudistusta, sillä toteutuessaan se olisi ollut oppilaiden yhdenvertaisuuden näkökulmasta ongelmallinen. (Perustuslakivaliokunnan lausunto, 2014; Karvonen, 2014.) Perustuslakivaliokunnan lausunnossa kiinnitettiin huomiota yhdistettyyn opetukseen

ja viitattiin siihen, että perustuslaki ei estä peruskoulun ja lukion opetussisältöjen kehittämistä, missä oman uskonnon opetuksen sijasta painopistettä siirrettäisiin kaikille yhteisen oppiaineen opetukseen osittain integroiduissa ryhmissä. (Perustuslakivaliokunnan lausunto, 2014). Lausunnossa todettiin, että perustuslaki ei estä peruskoulun ja lukion opetussisältöjen kehittämistä niin, että oman uskonnon opetuksen sijasta opetuksen painopistettä siirrettäisiin kaikille yhteisen oppiaineen opetukseen osittain integroiduissa opetusryhmissä.

Katsomusopetuksen konteksti Suomessa

Uskonnollinen ja katsomuksellinen ympäristö on Suomessa muuttunut erityisesti 2000-luvun aikana. Maahanmuuttajat erilaisine uskonnollisine ja katsomuksellisine taustoineen ovat monipuolistaneet ja vaikuttaneet Suomen uskonnolliseen ja katsomukselliseen kenttään. Moninaistuminen tulee ilmi erityisesti yhtenäisessä peruskoulussa, jossa kaikki väestöryhmät ja yhteiskuntaluokat ovat edustettuina. Tämä näkyy varsinkin isoissa kaupungeissa ja pääkaupunkiseudulla (Rantakallio, 2017, 5; Tainio & Kallioniemi, 2019, 23.) Opetussuunnitelman perusteissa luterilaisella, ortodoksisella, katolisella, islamilla, adventistisella, bahaila, buddhalaisella, helluntaisella, Krishna-uskonnolla ja juutalaisella uskonnonopetuksella on omat sisältötavoitteensa (Opetussuunnitelmien e-perusteet, 2014).

Tainio & Kallioniemi (2019) arvioivat tarkastellessaan katsomusopetuksen tulevaisuutta, että elämäkatsomustiedon ja islamin uskonnon opetuksen opiskelijamäärät kasvavat huomattavasti väestön kasvuennusteen tai maahanmuuton lisääntymisen seurauksena (Tainio & ym., 2019, 151). Opetushallituksen (2019) tilastoissa, joiden aineisto on kerätty vuosina 2010–2018, tulee ilmi moninaistumisen vaikutus myös peruskoulun katsomusaineiden opetukseen. Islamin opetuksen osallistujamäärät ovat tilastojen mukaan perusasteen vuosiluokilla 1–6, nousseet 1 % ja elämäkatsomustiedossa noin 5,5 %, kun taas esimerkiksi evankelisluterilaisen opiskelijamäärät ovat laskeneet 7 %. Helsingissä muutokset ovat vielä suurempia, sillä tilastoissa islamin opetuksen osallistujamäärät vuosiluokilla 1–6 ovat nousseet 2 % ja elämäkatsomustiedon 10 %. Evankelisluterilaiseen opetukseen osallistuvien oppilaiden määrä on puolestaan laskenut 14 %. (Vipunen, 2019.) Huomattavaa näissä tilastoissa on kuitenkin se, että samaan aikaan, kun elämäkatsomustietoon ja islamin opetukseen osallistuvien oppilaiden määrä on noussut, evankelisluterilaiseen opetukseen osallistuvien oppilaiden määrä on pysynyt lähes samana prosentuaalisesta laskusta huolimatta. Tämä voi olla selitettävissä sillä, että pääkaupunkiseudulla väestönkasvu johtuu pääosin ulkomaalaistaustaisten henkilöiden määrän kasvusta (Helsingin tilastopalvelu, 2021).

Katsomusaineiden opetus on yleissivistävän koulun ainoa oppiaine, joka ei ole luonteeltaan inklusiivinen. Tosin inklusio-käsitteen määrittäminen on moniulotteista ja problemaattista (ks. esim. Sirkko, 2020) erityisesti katsomusaineiden opetuksen yhteydessä, jota säätelee muun muassa uskonnonvapauslaki. Vallitsevaan lainsäädäntöön perustuva toteuttamisperiaate tukee oppilaan identiteettiä yhden tradition sisällä, eikä

näin ota huomioon koululuokassa vallitsevaan mahdollista katsomuksellista monimuotoisuutta, eikä oppilaiden vaihtuvia yksilöllisiä identiteettejä. Vähemmistöuskontojen opetukseen osallistuvat oppilaat ovat tutkimuksen mukaan kokeneet itsensä erillisiksi verrattuna enemmistöoppilaisiin ja yhteisen dialogin puute opetusryhmien välillä on osoittautunut koulussa haasteelliseksi inklusion näkökulmasta. (Zilliacus, 2014, 95–97.) Opettajat ovat myös todenneet, että dialogi katsomusaineiden välillä on koettu puutteelliseksi eriytetyissä ryhmissä (Åhs, 2021, 62).

Katsomusaineiden opetuksen profilointi yhteiseksi katsomusaineeksi edes osittain ei kuitenkaan ole katsomusopetuspoliittisesti ongelmattonta. Erityisesti vähemmistöuskontojen piirissä on koettu erittäin merkittäväksi, että oppilaat opiskelevat nimenomaan omaa uskontoaan omassa ryhmässään. Oman uskonnonopetuksen on nähty tarjoavan vähemmistöön kuuluvalla oppilaalla turvallisen tilan oppimiseen ja keskusteluun (Rissanen, 2019). Tutkimuksissa on tullut niin ikään esille, että vähemmistöuskontojen opetus tukee oppilaiden identiteetin muodostumista ja maahanmuuttajataustaisten oppilaiden kotoutumista ja integroitumista suomalaiseen yhteiskuntaan (esim. Zilliacus, 2014; Rissanen, 2014; Metso, 2019) Nämä näkökulmat on tärkeä huomioida, kun tutkitaan siirtymistä osittain integroituun katsomusaineiden opetukseen.

Osittain integroitu katsomusopetus

Nykyläinsäädäntöön perustuvaa toteutustapaa järjestää katsomusaineiden opetus on jossain kouluissa kehitetty kohti osittain integroitua opetusta. On kuitenkin hyvä muistaa, että Suomessa integroidussa katsomusaineiden opetuksessa on kyse yksittäisten koulujen omista lähtökohdista toteuttaa katsomusaineiden opetusta koulun tasolla, mikä tapahtuu nykyisten valtakunnallisten katsomusaineiden – uskonnon ja elämänskatsomustiedon – opetussuunnitelmien pohjalta. Näin lähtökohta on erilainen kuin esimerkiksi muissa Pohjoismaissa. Muissa Pohjoismaissa on kehitetty kaikille oppilaille yhteinen katsomusaine, jolle on laadittu oma opetussuunnitelma. Yhtenä mahdollisena askeleena kohti muissa Pohjoismaissa toteutettua mallia tässä artikkelissa tarkastellaan osittain integroitua katsomusopetusta

Osittain integroidulla katsomusaineiden opetuksella tarkoitetaan sitä, että eri uskonnonopetuksen oppimääriä ja elämänskatsomustiedon opetusta opetetaan osittain yhdessä ja samassa oppilasryhmässä. Sen opetus toteutetaan Opetushallituksen hyväksymien uskonnon ja elämänskatsomustiedon opetussuunnitelmien mukaisesti niin, että näiden aineiden opetussuunnitelmien tavoitteita ja sisältöjä on yhdistetty. Kunkin oppimäärän opetuksessa noudatetaan kuitenkin opetushallituksen vahvistamia opetussuunnitelman perusteita. Opetuksen yhdistely on tapahtunut eri kouluissa eri tavoin; joissakin on perustettu työryhmä suunnittelemaan opetuksen toteuttamista, toisissa taas suunnitteluun ovat osallistuneet koulun eri katsomusaineiden opettajat yhdessä. Järjestely on herättänyt laajaa kansalaiskeskustelua. Järjestelyä on joskus laajemminkin nimitetty ns. Kulosaaren malliksi. Tällä viitataan siihen, että Kulosaaren yhteiskoulu oli ensimmäi-

nen koulu, joka julkisuudessa profiloitui osittain integroidun katsomusaineiden opetuksen toteuttajaksi. (Käpylehto, 2015.) Täysin kattavaa tietoa siitä, miten monessa koulussa katsomusaineiden opetusta toteutetaan osittain integroidusti, ei ole olemassa. Luultavaa on, että näitä kouluja on joitakin kymmeniä eri puolella maata. Arvio perustuu Kulosaaren yhteiskoululle ja Helsingin yliopistoon tullessiin yhteydenottoihin aihepiiristä. (Kallioniemi, 2023.)

Opetushallitus on äskettäin uudistaessaan ohjeensa uskonnon ja elämäntutkimuksen opetuksesta linjannut, että eri katsomusaineiden opetusta voidaan järjestää samalla oppitunnilla. Ohjeissa korostetaan kuitenkin sitä, että eri katsomusaineilla on omat tavoitteensa ja sisältönsä. Niissä käsitellään kuitenkin myös samoja aiheita. Ohjeissa korostuu myös oppilaan oikeus saada oman opetussuunnitelmansa mukaista opetusta. (Opetushallitus, 2022b.) Opetushallituksen antamia linjauksia tulee noudattaa myös osittain integroidussa katsomusaineiden opetuksessa.

Alberts (2007) kuvaa integroitua katsomusopetusta – tosin Flanderin kontekstissa – opetuksiksi, jossa oppilaiden uskonnon opetusta ei ole eroteltu heidän uskontokuntansa mukaan. Tavoitteena on yhdessä muiden kanssa oppia eri uskonnoista, työskennellä luokan moninaisuuden kanssa sekä kunnioittaa muita uskontoja. (Alberts, 2007, 1.) Integroidussa mallissa oppilaat haastetaan löytämään yhteyksiä oman uskonnon, muiden uskontojen sekä uskonottomien maailmankatsomusten välillä. Mallia voi pitää myös tärkeänä sosiaalisen integraation työkaluna. (Åhs, Kallioniemi & Poulter, 2016, 208–212.) Albertsin (2019) mukaan integroidussa tavassa vältytään monilta ongelmilta, jotka tulevat ilmi, mikäli opetus toteutetaan jaoteltuna oppilaiden uskontokunnan mukaan. Integroitu opetus antaa tilaa oppia eri uskonnoista. Integroidun opetuksen avulla voidaan hillitä haitallisten normien syntymistä. (Alberts, 2019, 67). Albertsin esittämät näkökulmat ovat kiinnostavia, mutta ne ovat syntyneet erilaisessa kontekstissa. Siksi niiden suoranainen soveltaminen Suomen tilanteeseen sellaisenaan lienee problemaattista.

Osittain integroitua katsomusaineiden opetusta on sekä Suomessa että kansainvälisesti tutkittu jonkin verran eri näkökulmista (ks. esim. Alberts, 2019; Åhs, Poulter & Kallioniemi, 2016, 2019a & 2019b; Ubani, 2018; Korkeakoski & Ubani, 2018; Kimanen & Poulter, 2018.). Suomessa ei ole tehty tutkimusta, jossa tarkastelun keskiössä olisivat osittain integroituihin opetukseen siirtymiseen liittyvät koulujen tasolla vaikuttavat tekijät. Rehtorien näkökulman tarkastelu on perusteltua, koska rehtorit nimenomaan vastaavat koulutasolla opetuksen järjestelyistä. Aiheen tutkimus on erittäin ajankohtaista, koska Suomi moninaistuu jatkuvasti. Aiheen tutkimus on perusteltua myös siksi, että aiemman tutkimuksen (Alberts, 2007, 1) mukaan segregoiva opetus saattaa tuottaa oppilaiden ulossulkemisen kokemuksia. Artikkelin laajentaa opetus- ja kulttuuriministeriön tuottaman selvityksen (Salmenkivi & Åhs, 2022) näkökulmaa tarkastelemalla osit-

tain integroidun katsomusopetuksen toteuttamiseen johtaneita tekijöitä yksittäisen oppilaitoksen avainhenkilöiden, rehtorien tasolla.

Tutkimustehtävä ja sen toteuttaminen

Artikkelissa tarkastellaan rehtorien näkemystä siitä, miksi joissakin pääkaupunkiseudun perusasteen kouluissa on siirrytty osittaiseen integroituun katsomusaineiden opetukseen ja millä tavalla tämä opetus on toteutettu eri kouluissa. Tutkimus on osa Helsingin yliopiston kasvatustieteellisessä tiedekunnassa toteuttavaa tutkimusprojektia ”Katsomusopetuksen uudistus”. Tutkimuskysymyksinä ovat seuraavat:

- 1) Millä tavalla koulut ovat järjestäneet ja suunnitelleet osittain integroidun katsomusaineiden opetuksen toteutuksen kouluissaan rehtorien kuvaamana?
- 2) Mitkä olivat rehtorien näkemysten mukaan suurimmat tekijät siihen, että kouluissa on siirrytty osittain integroituun katsomusaineiden opetukseen?

Tutkimusaineisto hankittiin puolistrukturoiduilla teemahaastatteluilla. Tutkimukseen osallistui kuusi rehtoria (N=6) pääkaupunkiseudun kouluista, joissa perusasteella toteutetaan katsomusaineiden opetusta osittain integroidusti. Rehtoreiden halukkuutta osallistua tutkimukseen kartoitettiin sähköpostitse. Kun tarkastellaan tutkimukseen osallistuneiden rehtorien määrää, niin on huomioitava, että kaikki osittain integroitua katsomusaineiden opetusta toteuttavien koulujen rehtorit eivät halunneet osallistua tutkimukseen muun muassa toteuttamistavan arkaluonteisuuden vuoksi. Tutkimushaastattelut toteutettiin vuoden 2020 joulun ja vuoden 2021 maaliskuun välisenä aikana. Covid-19-pandemian vuoksi haastattelut toteutettiin etäyhteyksin videotapaamisina. Nämä tallennettiin. Haastattelurunko (liite 1) koostui 25 kysymyksestä, jotka oli jaettu neljään eri teemaan: opetuksen järjestäminen (8 kysymystä), tekijät integroidun opetuksen siirtymisessä (5 kysymystä), osittain integroidun opetuksen suunnittelu (4 kysymystä) ja kokemukset osittain integroidusta opetuksesta (6 kysymystä). Mukana oli vielä kaksi kysymystä, joiden pohjalta haastateltava pystyi täydentämään aikaisempia vastauksiaan. Haastattelurungon kaikki kysymykset liittyivät kiinteästi molempiin tutkimuskysymyksiin. Haastattelurungon kysymysten lisäksi haastattelija kysyi tarkentavia kysymyksiä haastattelun aikana ilmi tulleista teemoista. Haastattelut kestivät 30–60 minuuttia.

Tutkimusaineiston käsittelyssä hyödynnettiin aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Tavoitteena oli löytää aineiston ohjaamana jonkinlainen kertomus tai toiminnanlogiikka. (Ruusuvoori & Nikander, 2017, 430; Vilkkä, 2005, 140.) Aineiston analyysi aloitettiin kuuntelemalla haastattelut läpi. Haastattelut litteroitiin ja koodattiin. Koodattu aineisto jaettiin omiin kansioihinsa. Jaotteluvaiheessa aineistoa pelkistettiin eli karsittiin epäolennai-

nen data pois, jolloin oli helpompi päättää, mitä aineistosta etsii, ja pilkkoa aineisto uudelleen esille nousseiden ja tutkijoiden asettamien kysymysten ohjaamana. Pilkotun aineiston ryhmittely uudeksi kokonaisuudeksi voi tapahtua esimerkiksi piirteiden, käsitysten tai ominaisuuksien mukaan. Näistä muodostuu tutkimustuloksena luokitteluja, käsitteitä tai teoreettinen malli. Tulosten tavoitteena on ymmärtää tutkijan kuvaamaa merkityskokonaisuutta. (Vilka, 2005, 140; Tuomi & Sarajarvi, 2019, 123–127).

Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen ”*Millä tavalla koulut ovat järjestyneet ja suunnitelleet osittain integroidun katsomusaineiden opetuksen toteutuksen kouluissaan rehtorien kuvaamana?*” saadut vastaukset saatiin suoraan teemaan liittyvillä haastattelukysymyksillä. Toiseen tutkimuskysymykseen ”*Mitkä olivat rehtorien näkemysten mukaan suurimmat tekijät siihen, että kouluissa on siirrytty osittain integroituun katsomusaineiden opetukseen?*” liittyvät vastaukset koottiin koodatusta aineistosta kategorioiksi. Kategorioihin kerättiin samankaltaisia vastauksia, jotka olivat esiintyneet haastatteluissa. Pilkotusta aineistosta syntyi neljä kategoriata, jotka esitellään taulukossa 1.

Tulokset

Koulujen osittain integroidun katsomusopetuksen toteuttamistavat

Rehtorit korostivat haastatteluissa, että osittain integroidussa opetuksessa ei ole kyse yhteisestä oppiaineesta. Opetus kouluissa on lähtökohtaisesti aina oman uskonnon- tai elämäntutkimustiedon opetusta, mutta sitä on yhdistetty eriasteisesti opetussuunnitelmista tunnistettujen yhteisten teemojen perusteella. Näitä teemoja voidaan opettaa yhteisessä ryhmässä esimerkiksi oman luokan kesken. Tämä seuraa opetushallituksen linjaa, että eri katsomusaineiden opetussuunnitelmissa on esillä samoja teemoja, mutta opetusta voi toteuttaa vain osin yhteisesti (Opetushallitus, 2022b).

eihän tässä [integroidussa] ole yhteisestä aineesta kyse [vaan] oman uskonnon tai ET:n opiskelua ja sitten eriyttämällä eriasteisesti niin tämä on hoidettu. (H6)

Rehtorien mukaan heidän roolinsa opetuksen suunnittelussa on ollut hallinnollinen, varsinaisesta Opetuksen suunnittelusta on vastannut kouluissa katsomusaineita opettavat opettajat. Opettajat vastasivat opetuksen sisältöjen suunnittelusta, joka lähti opetussuunnitelman perusteiden tutkimisesta ja yhteisten teemojen löytämisestä eri katsomusaineiden opetussuunnitelmista. Rehtorien työhön kuului haastattelujen mukaan muun muassa lukujärjestystyö, suunnittelun seuraaminen, vaikuttaminen työtunteihin ja sen raamittaminen, missä määrin opetusta voidaan järjestää yhteisesti. Rehtoreiden tuli tarjota opettajille resursseja osittain integroidun opetuksen suunnitteluun, muun muassa suunnittelupäiviä, kokouksia ja yhteissuunnitteluajoja.

Tutkimusaineistosta nousi esille kolme erilaista tapaa järjestää osittain integroitua opetusta: 1. vuosiluokalle, 2.–4. vuosiluokalle tai kaikille pe-

ruskoulun vuosiluokille. Opetus sijoittui eri luokka-asteille ja sen määrä vaihteli. Kouluista yksi oli alakoulu, jossa opetusta toteutettiin mahdollisuuksien mukaan 1.–6. vuosiluokilla, mutta opetus painottui 1.–2.- ja 5.–6. luokille. Kaksi kouluista oli yhtenäisiä peruskouluja, joista toisessa opetus toteutettiin alakoulun 3. vuosiluokalla. Toisessa taas opetusta toteutettiin integroidusti peruskoulun 1.–9. vuosiluokilla. Kolme kouluista oli yhtenäiskouluja, joissa opetus järjestettiin kahdessa vuosiluokille 7–9. Kolmannessa yhtenäiskoulussa opetus järjestettiin vuosiluokille 7 ja 9.

Suurin osa rehtoreista arvioivat, että integroidun opetuksen määrä oli riittävää heidän kouluissaan. Ilmeni kuitenkin, että osa rehtoreista ajatteli sitä olevan vielä liian vähän. Huomioitavaa on kuitenkin se, että kouluissa opetuksen määrä vaihteli huomattavasti, esimerkiksi yhdessä koulussa opetusta järjestettiin 3. luokalla yhden jakson ajan, kun taas toisessa peruskoulun toteuttamistavassa opetusta on vuosiluokilla 1–9. Koko peruskoulun ajan toteutettava opetus ei ollut täysin integroitua opetusta, vaikka sitä toteutettiin kaikilla luokka-asteilla. Esimerkiksi opetusta järjestettiin integroidusti 1.–3. luokilla niin, että puolet (50 %) opetuksesta oli integroitua ja puolet tapahtui oman katsomusaineen mukaisessa ryhmässä, 4.–9. luokilla integroidun opetuksen osuus on taas 75 %.

Rehtorien vastauksista tuli yhtenäisesti ilmi se, että integroituun opetukseen osallistuu lähtökohtaisesti kaikki oppilaat katsomuksellisesta taustaan riippumatta. Samassa yhteydessä kuitenkin osa rehtoreista mainitsi joitakin poikkeuksia, kuten esimerkiksi oman uskontokunnan tarjoamaan koulun ulkopuolella toteutettavaan opetukseen osallistuvat oppilaat, toisessa koulussa katsomusaineita opiskelevat oppilaat sekä oppilaat, jotka eivät osallistuisi muutenkaan koulun katsomusaineiden opetukseen, kuten esimerkiksi Jehovan todistajat.

oppilas on tässä systeemissä ja tai sitten hän ei ole missään systeemissä sitten on aina oppilaita jotka eivät osallistu lainkaan koulun katsomusopetukseen niin elikkä meillä on oppilaita esimerkiksi jehovan todistajii muutama jotka ei ollenkaan ja he ei muutenkaan osallistuis olis se meidän systeemi mikä tahansa ja meil on muutamii islamin uskosia oppilaita jotka eivät osallistu tähän että he käyvät oman uskontokunnan opetuksessa. (H2)

Osassa kouluista oppilaiden ryhmittelyä opetusryhmiin oli toteutettu niin, että jokaisessa ryhmässä olisi oppilaita eri katsomusaineista. Tutkimukseen osallistuvissa kouluissa opettavien katsomusaineiden määrä kuitenkin vaihteli kolmesta katsomusaineesta yli viiteen eri opettavaan katsomusaineeseen. Osan rehtorien mukaan opetuksessa on myös otettu huomioon eriyttäminen, joka on toteutettu niin, että oppilaille annettiin oman uskonnon opetuksen opetussuunnitelman pohjalta laadittuja tehtäviä tai oppituntien toteutukseen osallistui samanaikaisopettajana toinen, vähemmistöuskontoja edustava opettaja.

Osittain integroituun katsomusaineiden opetukseen siirtymisen tekijät

Rehtorihaastattelujen pohjalta tutkimusaineistosta tutkijat muodostivat neljä sisältökategoriaa, jotka antoivat vastauksia kysymykseen siitä, miksi kouluissa oli siirrytty osittain integroituun katsomusaineiden opetukseen. Ensinnäkin rehtorit toivat esiin katsomusaineen luonteen koulun oppiaineena. Toiseksi he korostivat moninaisuuden kasvua. Kolmanneksi heitä motivoi mahdollisuus rakentaa katsomusopetus uudella tavalla. Neljänneksi rehtorit toivat esiin opetuksen organisointiin ja toteutukseen liittyviä tekijöitä. Näihin kategorioihin tutkijat muodostivat myös alakategorioita, jotka ilmenevät taulukosta 1.

Taulukko 1. Osittain integroituun katsomusaineiden opetukseen siirtymisen tekijöihin liittyvät kategoriat ja alakategoriat.

Kategoria	Alakategoriat
1. Näkemykset katsomusaineiden luonteesta oppiaineina	<ul style="list-style-type: none"> - Nykymallin uudistuksen ajankohtaisuus - Ainoa oppilaita jaotteleva oppiaine koulussa - Oppimisen tavoitteet - Maallistuminen
2. Kulttuurisen moninaisuuden kasvu	<ul style="list-style-type: none"> - Pääkaupunkiseudun monikulttuurisuus - Opetettävien katsomusaineiden määrä
3. Mahdollisuus rakentaa katsomusaineiden opetus uudella, tarkoituksenmukaisella tavalla	<ul style="list-style-type: none"> - Valtakunnalliset linjaukset ja päätökset - Yksityiskoulun tuomat mahdollisuudet
4. Opetuksen organisointiin ja toteutukseen liittyvät tekijät	<ul style="list-style-type: none"> - Integroidun opetuksen käytännöllisyys - Taloudelliset tekijät - Lukujärjestystekniset ongelmat - Opettajien toiveet, opettajien pätevyys ja useassa koulussa opettavat opettajat

Ensimmäisessä kategoriassa 'Näkemykset katsomusaineiden luonteesta oppiaineina' (Taulukko 1) korostuivat integroidun opetuksen ajankohtaisuus, oppilaiden uskonnollisen taustan pohjalta tapahtuva jaottelu eri ryhmiin ainoana oppilaita yleissivistävässä koulussa jaottelevana, ei-inklusiivisena oppiaineena. 'Nykymallin uudistuksen ajankohtaisuus' -alakatgoriassa rehtorit arvioivat, että katsomusaineiden opetuksen malli, jossa oppilaita jaotellaan uskonnollisen taustan perusteella opetusryhmiin, ei sovi nyky-yhteiskuntaan, koska se ei ole inklusiivinen. Haastatteluun osallistuneiden rehtorien mukaan nykylainsäädäntöön pohjautuvaa opetuksen toteuttamisperiaatetta on perusteltu julkisuudessa muun muassa sillä, että

kun oppilaat opiskelevat omien katsomustensa mukaisissa ryhmissä, niin tiedetään, mitä opetuksessa tapahtuu ja millaista opetussuunnitelmaa seurataan. Haastatteluista tuli esille, että tämä perustelu vallitsevan mallin soveltavuudelle ei ole ongelmaton, sillä vallitseva katsomusopetuksen toteuttamisperiaate mahdollistaa oppilaiden osallistumisen myös sellaiseen oman uskontokunnan tarjoamaan opetukseen, joka ei perustu perusasteen opetussuunnitelmaan. Tällaisen opetuksen toteuttamisesta eivät vastaa opetusviranomaiset. Erään tutkimukseen osallistuneen rehtorin mukaan osittain integroituun katsomusaineiden opetukseen siirtymistä voidaan perustella myös argumentilla, jonka mukaisesti silloin tiedetään, mitä opetuksessa tapahtuu ja millaista opetussuunnitelmaa toteutetaan. Osittain integroituun opetus nimittäin tapahtuu olemassa olevien uskonnon ja elämäntietämisen katsomustiedon opetussuunnitelmien pohjalta integroidusti.

Haastateltavien mukaan oppilaiden ryhmittelyä uskontokunnan mukaisiin opetusryhmiin ei pidetä enää soveltavana tämän päivän kouluun siitäkään syystä, että erityisesti pääkaupunkiseudun kouluissa on paljon eri kansalaisuuksia, ja kulttuurinen moninaisuus lisääntyy jatkuvasti. Rehtorit viittasivat tähän liittyen myös muissa Pohjoismaissa toteutettuun kaikille yhteiseen katsomusaineiden opetukseen ja näkivät sen soveltuvan hyvin katsomusaineiden opetuksen toteuttamisen lähtökohdaksi perusasteella.

'Ainoa oppilaita jaotteleva oppiaine koulussa' -alakategoriassa rehtoreita mietitytti se, että yleissivistävän koulun oppiaineista ainoastaan katsomusaineiden opetuksessa oppilaita ryhmitellään tietyn asian perusteella eri ryhmiin. Esimerkiksi liikunnan opetuksessa oppilaita ei ryhmitellä enää sukupuolen mukaan. Rehtorien viittaukset oppilaita jaottelevaan oppiaineeseen voidaan tulkita kannanotoksi oppiaineen ei-inkluusiiviseen luonteeseen. Viime vuosina on korostettu, että koulun henkilökunnan tulee yhdessä sitoutua kehittämään inkluusiivisia käytänteitä ja tunnistamaan sekä vastustamaan oppilaita poissulkevia ja kategorisoivia toimintamalleja (Hakala & Leivo, 2015), joita saattaa sisältyä nykyiseen katsomusaineiden opetuksen toteuttamisperiaatteeseen.

Rehtorit pohtivat useasta eri näkökulmasta sitä, miksi katsomusaineiden opetusta ei voitaisi toteuttaa samassa opetusryhmässä, mikä mahdollistaisi katsomuksellisten kysymysten tarkastelun yhdessä. Perusteluna he toivat esille analogian, että eettisiä ja maailmankatsomuksellisia kysymyksiä käsitellään nykyiselläänkin ilman ongelmia yhteisissä eri oppiaineiden opetusryhmissä. Rehtorit arvioivat, että opetuksessa ei synny ongelmia esimerkiksi oppilaiden välille, vaikka he opiskelevat maailmankatsomuksellisia kysymyksiä yhdessä ja keskustelevat niistä monikatsomuksellisessa oppilasryhmässä. Opetus toteutetaan kuitenkin aina Opetushallituksen hyväksymän opetussuunnitelman mukaisesti.

Niin on semmonen yleinen ajatus siitä, että tota kun ollaan koulussa niin täällä opiskellaan opetussuunnitelman mukaisia juttuja, niin ei nyt ole mikään tuota vaara siitä, että jos luterilainen oppilas kuulee islamin asioita hieman syvemmin tai sitten toisin päin että tällainen käytännön järki että miks ei tehtäisiin näin että ei silloinkaan jos ollaan vaikka yhteiskuntaopin tunnilla ja on hyvin voimakkaasti erilaisia mielipiteitä vaikka poliittisia tai jotain tota ilmastonmuutokseen liit-

tyviä ruokaan liittyviä hyvin periaatteellisia asioita niin kyllä niistä aina voidaan keskustella. (H6)

Kategoriassa korostuivat myös tavoitteet ja oppimiseen liittyvät seikat, joita haluttiin edistää integroidun opetuksen avulla. Rehtorit arvioivat, että osittain integroitu katsomusaineiden malli toteuttaa hyvin perusasteen opetussuunnitelman yleistä henkeä ja tavoitteita, varsinkin toiminnallisuutta, oppilaiden osallisuutta ja aktiivisuutta. Opetuksen avulla haluttiin osoittaa oppilaille, että heidän katsomuksensa tai uskonnollinen taustansa ei ole opetuksessa erotteleva tekijä. Integroidun opetuksen tavoitteena on myös vahvistaa oppilaiden välistä yhteistyötä, jotta oppivat toimimaan yhdessä katsomuksellisesta taustasta riippumatta sekä arvostamaan toistensa maailmankatsomuksia ja ajatuksia. Rehtorien mukaan siirtymällä osittain integroituun opetukseen koulussa haluttiin lisätä suvaitsevaisuutta ja antaa oppilaille mahdollisuuksia rakentaa omaa katsomusidentiteettiään tutustumalla oman katsomusaineensa edustamien näkökulmien lisäksi muiden katsomusten näkökulmiin. Aikaisemmassa tutkimuksessa on tullut ilmi, että oppilaat kokivat integroidun katsomusaineen opetuksen edistävän suvaitsevaisuutta eri näkemyksiä kohtaan sekä mahdollistavan oman katsomusidentiteetin syventämiseen. (Korkeakoski & Ubani, 2018, 60; Åhs, Poulter & Kallioniemi, 2019b, 9–11.) Åhsin ja kumppaneiden (2019b) tutkimuksessa tuli myös esille, että integroidun opetuksen katsottiin toteuttavan opetussuunnitelman tavoitteita ja tukevan myös koulun ulkopuolisia taitoja.

tietyksi se että oppilaat tottu siihen että mikä se heidän uskontokuntansa on nii sillä ei oo sinällänsä merkitystä vaan että opitaan olee toistemme kanssa yhdessä ja arvostamaan ehkä myös niitä ajatuskantoja ja maailmankatsomusta mikä toisella on mitenkään niinku luopumatta kuitenkaa omasta ja kaikissa uskonnoissahan on periaatteessa se sama yhteinen hyvä niinku se hyvän ihmisen ja ihmisyyden käsitys ja rauha ja toisten hyväksyminen niin se korostuu siinä sitten tästä yhteisestä aineessa. (H1)

Rehtorit arvioivat, että maallistuminen on näkynyt vahvasti katsomusaineiden opetuksessa. Tämä on tullut ilmi muun muassa siten, että rehtorien näkemysten mukaan jotkut oppilaat eivät ole kokeneet evankelisluterilaisen uskonnon opetusta mielekkääksi. Rehtorit toivat esille, että oman uskonnon opetuksessa ei ole kysymys välttämättä oppilaan omasta katsomuksesta. Perheissä uskonnon rooli ei ole aina kovinkaan näkyvässä asemassa ja vahvassa roolissa, vaan suomalaiset kodit ovat hyvin maallistuneita. Tällöin oppilaiden katsomuksellinen tausta ei välttämättä kohtaa oman uskonnon opetuksessa esillä olevien asioiden kanssa. Opetuksessa voidaan tarkastella erilaisia uskonnollisia toimintoja, kuten esimerkiksi jumalanpalvelusta ja kirkollisia toimituksia, jotka voivat olla oppilaille hyvin vieraita.

Rehtorit arvioivat, että kun oppilaat olivat siirtyneet osittain integroituun katsomusaineiden opetukseen, he olivat aikaisempaa kiinnostuneempia ja motivoituneimpia opetuksen sisällöistä sekä pitivät katsomusaineiden opiskelua aikaisempaa mielekkäämpänä. Tämä vahvistaa Åhsin

(2020) tutkimuksessa esille tulleita oppilaiden integroituun opetukseen liittämiä positiivisia näkemyksiä. Useat oppilaat arvostivat yhdessä oppimisen mahdollisuutta ja opetuksen järjestämisen yhdenvertaisuutta. Kaikki oppilaat eivät kuitenkaan kokeneet yhteistä opetusta aikaisempaa mielekkäämpänä (Åhs, 2020, 85).

'Kulttuurisen moninaisuuden kasvu' -kategoria kuvasi sitä, miten moninaisuuden lisääntyminen pääkaupunkiseudulla vaikutti koulujen haluan siirtyä osittain integroituun katsomusaineiden toteuttamistapaan. Kouluisa oli oppilaita useista katsomuksellisista taustoista. Rehtorit eivät pitäneet eriytettyä toteuttamistapaa toimivana. Heidän näkemyksensä mukaan muissa Pohjoismaissa saadut myönteiset kokemukset yhteisestä opetuksesta vaikuttivat kouluissa toteutettuihin ratkaisuihin. Yksi tutkimukseen osallistuneista rehtoreista arvioi, että koulun oppilaista 30 % on maahanmuuttotaustaisia. Toinen rehtori taas kuvasi oppilaiden edustavan erittäin moninaisia taustoja niin kielellisesti kuin katsomuksellisesti.

niinku vois sanoo Suomen mittakaavassa niin hyvinkin monikulttuurinen koulu ja monikulttuurinen alue tää Helsinki ja pääkaupunkiseutu. (H4)

taustalla oli se et meit sieppas se että meil on hirveesti meil on hirveesti 40% oppilaita joiden äidinkieli on joku muu kuin suomi ja uskonto ja näin ollen että tavallaan se ajatus että joku oppilas on vaihtopenkillä elikkä sillee että odottaa vaikka ET oppilas et muilla on tunti et se tuntu jotenki nii tyhmältä ja sit meidän niinku koko toiminta tapa on inklusii-vinen täällä. (H2)

Moninaisuuden lisääntyminen kouluissa on vaikuttanut opetettävien katsomusaineiden määrään. Rehtorit arvioivat, että opettävien katsomusaineiden määrä on ollut nousussa. Rehtorien pohdinnat vastaavat tämän tutkimuksen johdannossa esitettyjä Helsingin kaupungin ja Opetushallituksen tilastoja kulttuurisen moninaisuuden kasvusta pääkaupunkiseudulla. Haastatteluissa rehtorit toivat esille, että Helsingin sisällä alueelliset erot ovat huomattavat, kun tarkastellaan kouluissa opetettävien katsomusaineiden määrää.

se on ollu ehkä mikä on Helsingissä aika huomattavaa, että on erilaisia tosi erilaisia alueita tän suhteen tän katsomusaineen suhteen (H5)

Kolmanteen kategoriaan 'mahdollisuus rakentaa opetus uudella, tarkoituksemukaisella tavalla' liittyivät perustelut, joiden kautta osittain integroitu katsomusaineiden opetus todettiin mahdolliseksi toteuttamistavaksi. Näitä tekijöitä olivat muun muassa erilaiset valtakunnalliset linjaukset, toisten koulujen esimerkit sekä yksityiskoulun tuomat vapaudet. Rehtorit totesivat yhtenäisesti, että yhtenä perusteluna siirtymiseen toimivat valtakunnalliset linjaukset ja päätökset, eli tieto siitä, että katsomusaineiden opetuksen toteuttaminen integroidulla tavalla oli ylipäätään mahdollista. Rehtorit nostivat esiin aluehallintoviraston päätöksen, joka oli linjannut opetuksen integroinnin puitteet (ESAVI/5934/06.06.01/2013). Osa rehtoreista totesi, että linjauksen jälkeen kouluissa tarkasteltiin sitä, missä määrin opetuksen voi järjestää yhteisesti kyseisen linjauksen viitoittamalla tavalla.

No ihan se, että ensinnäkin et tämmöinen on laillista. (H6)

et sellanen aluehallinto viraston päätös, mikä siit tuli, nii se oli varmaan se merkittävin mistä sitten eniten uutisoitiinkin ja silloin se sitten sai tota kaikkein eniten julkisuutta ja varmaan sitä kautta muissakin kouluissa uskallettiin sitten lähtee sitä asiaa edistämään ja Helsingin opetuslautakuntakin otti siihen kantaa jonain vuonna... että tää on hyvä ja näin saa tehdä. (H4)

Toisten koulujen toteuttamistavoilla ja kokemuksilla oli myös vaikutusta katsomusaineiden opetuksen uudenlaiseen toteuttamiseen. Kouluihin saatiin tietoa erilaisista katsomusaineiden toteuttamistavoista myös esimerkiksi kouluun tulleiden uusien opettajien välityksellä. He olivat tutustuneet yliopisto-opintojensa yhteydessä aihepiiristä tehtyyn tutkimukseen.

sitten tän kuullu muista kouluista että tällasta on lähdetty kokeilemaan ja he ovat ehdottaneet sitä katsomusaineiden opettajille tässä talossa. (H3)

Tässä kategoriassa nousi esiin yksityiskoulujen tarjoamat mahdollisuudet. Osa rehtoreista koki, että yksityiskoulun verkosto, yhteistyö ja oma johtokunta toimivat mahdollistavina tekijöinä, kun kouluissa siirryttiin osittain integroituihin katsomusaineiden opetukseen. Yksityiskoulun katsottiin tarjoavan enemmän liikkumavaraa ja mahdollistavan uudenlaisten innovatiivisten avausten suorittamisen, kun niitä verrataan kuntien ylläpitämiin kouluin. Yksityiskoulut kuuluivat yksityiskoulujen verkostoon, jonka kautta tieto ja kokemukset muiden koulujen toteuttamistavoista levisi. Verkoston kautta saatiin yksityiskohtaista tietoa siitä, miten opetus oli onnistunut. Näin toisten yksityiskoulujen kokemukset tarjosivat näkökulmia oman koulun suunnittelun toteutukselle ja profiloinnille.

Neljänteen kategoriaan 'opetuksen organisointiin ja toteutukseen liittyvissä tekijöissä' nousee esille opetuksen käytännön järjestäminen, taloudelliset tekijät, lukujärjestystekniset asiat sekä opettajien pätevyyteen liittyvät kysymykset. Ensimmäisenä rehtoreilla nousi esiin integroidun opetuksen käytännöllisyys. Osittain integroitua katsomusaineiden opetusta pidettiin toiminnallisena ja käytännössä hyvänä tapana toteuttaa katsomusaineiden opetusta. Rehtorien mukaan siinä oppilasryhmät jakautuvat tasaisemmin, sillä nykyisessä toteutustavassa oppilasryhmien väliset koerot saattavat vaihdella merkittävästi. Vallitsevassa toteutustapaa pidettiin lukujärjestysteknisesti hankalana. Osa rehtoreista katsoivat sen sitovan katsomusaineiden opetuksen tiettyyn koulupäivän ajankohtaan esimerkiksi reunatunneiksi. He arvioivat osittain integroidun opetuksen puolestaan mahdollistavan opetuksen toteuttamisen aikataulullisesti koulupäivän sisällä. Näin katsomusaineiden opetuspalkki ja kiertävät vähemmistöuskontojen opettajat eivät sido opetusta yksinomaan ajallisesti tiettyyn kohtaan ajankohtaan. Näin koulut pystyvät rehtorien mukaan järjestämään katsomusaineiden opetusta joustavasti.

se auttaa aivan mielettömästi kun periaatteessa katsomusaine palkkitunnin voi käyttää siihen keskellä päivää niin se oli niin kun suurin positiivinen huomio siitä ja opettajat oli hirmu tyytyväisiä siihen et sitä

pystyttiin myös käyttämään koska muuten se on yleensä poissa jostain muualta. (H5)

Taloudelliset tekijät toimivat siirtymän taustalla. Katsomuksen opetuksen vallitsevaa, segregoivaa toteutustapaa pidettiin taloudellisesti kalliina. Osa rehtoreista mainitsi, että opetuksen järjestäminen on kallista yhteiskunnalle erityisesti silloin, kun uskonnon opetusryhmiä on useampia ja jokaisessa ryhmässä on oma opettaja. Myös Åhsin ja Salmenkiven (2022) selvityksessä tuli esille samansuuntaisesti, että jotkut ryhmät perustelivat yhteistä katsomusainetta taloudellisilla tekijöillä (Åhs & Salmenkivi, 2022).

sitten myös se että onhan se myös hirveen kallista opettaa yhtä samaa saman nimen alla olevaa oppiainetta siten että tuota jokaisessa aineryhmässä tai jaotetussa porukassa on eri opettajat... viidelle suurin piirtein riippuu paljon uskontoryhmii on ja kun kolme oppilasta on se raja niin onhan se hurjan kallista veronmaksajillekin. (H1)

Lukujärjestysteknisiä ongelmia vallitsevassa toteuttamistavassa toivat opetuksettomien tuntien (ns. hyppy tuntien) välttäminen ja oppilaiden siirtyminen opetukseen muihin kouluihin. Rehtorit pitivät oppilaan kannalta hankala katsomusaineiden opetuksen oppituntien aloittamisen odottamista sekä mahdollista siirtymää toiseen kouluihin silloin, kun oppilaalle sopivaa opetusta ei ollut tarjolla omassa koulussa. Oman uskonnon opetuksen aikataulut saattoivat aiheuttaa monenlaisia pedagogisia ongelmia koulussa, esimerkiksi opettajat joutuivat suunnittelemaan alakoulussa muille oppilaille erilaista ohjelmaa siksi aikaa, kun osa oppilasta oli oman uskontonsa mukaisessa opetuksessa. Osittain integroitu katsomusopetus mahdollisti opetuksen toteuttamisen omassa koulussa, mitä rehtorit pitivät tärkeänä tekijänä. Oppilaiden siirtymistä muihin kouluihin ja sen vaikutusta koulun aikatauluihin pidettiin ongelmallisena. Opetus- ja kulttuuriministeriön selvitykseen kuullut rehtorit pitivät nykyistä katsomusopetuksen toteuttamisperiaatetta liian monimuotoisena opetuksen järjestämisen näkökulmasta. (Åhs & Salmenkivi, 2022, 178.)

Kategoriassa tulivat ilmi myös opettajien toiveet, opettajien pätevyys ja useassa koulussa opettavat opettajat. Yhdeksi tekijäksi osittain integroituun katsomusaineiden opetukseen siirtymisessä todettiin, että koulussa pystyttiin toteuttamaan paremmin opettajien toiveita siitä, mitä aineita he halusivat opettaa. Tavoitteena oli, että opettajien ei olisi pakko opettaa jotain oppiainetta, vaan mieluummin käytetään hyödyksi opettajien vahvuuksia opetuksen toteutuksessa ja suunnittelussa. Rehtorien mukaan haasteita toi useassa koulussa opettavien opettajien opetuksen käytännön järjestäminen. Vähemmistöuskontojen opetukseen on haastavaa saada päteviä opettajia. Tämä tukee opetus- ja kulttuuriministeriön selvityksen tuloksia, jossa Suomen rehtorit ry arvioi, että kelpoisuusehdot täyttäviä opettajia on haastavaa saada muihin kuin evankelisluterilaiseen ja ortodoksiseseen opetukseen (Åhs & Salmenkivi, 2022, 143). Useassa koulussa opettavien opettajien ajoittaista työskentelemistä kouluissa pidettiin ongelmallisena esimerkiksi lukuvuoden työn suunnittelun ja keskinäisen viestinnän näkökulmasta. Useiden koulujen kanssa yhteisten opettajien työskentely yksittäisessä koulussa sitoo opetuksen ajankohtaa ja vaatii koulun puolelta

laajempaa suunnittelua katsomusaineiden opetuksen toteuttamisessa. Rehtorien näkemykset ovat yllättävän samankaltaisia kuin vähemmistöuskontojen edustajien kuvaukset opetuksen haasteista ja ongelmista (Onniskelkä 2017, 94–97; Metso, 2018, 69–70).

Tutkimuksessa tuli ilmi, että yhteisten, useassa koulussa opettavien opettajien määrä on laskenut osittain integroituneeseen opetukseen siirtymisen jälkeen.

kun oli näitä kiertäviä opettajia ja tota se oli hirvee tuska aina et eihän tästä tuu yhtään mitään et tää on ihan järjetöntä et tänne tulee joku heittää keikkaa... ja tota vaikeudet saada päteviä opettajia eli ei millään meinaa löytyy tiettyihin katsomusaineisiin muodollisesti päteviä opettajia. (H4)

Kokoavasti tarkastellen rehtorit nimesivät moninaisia tekijöitä siihen, miksi kouluissa oli siirrytty osittain integroidun katsomusopetuksen toteutukseen. Rehtorien näkemyksissä painottuivat erityisesti yhteiskunnalliseen muutokseen, moninaistumiseen liittyvät tekijät. Keskeisenä lähtökohtana oli myös peruskoulun luonne inklusiivisena oppilaitoksena, jonka luonteen oppilaiden erottelu uskontokunnan mukaisesti ei soveltunut. Myös erilaiset käytännön koulunpitoon liittyvät tekijät, kuten esimerkiksi luku- ja järjestystekniset seikat vaikuttivat toteutetun muutoksen taustalla.

Pohdinta

Tutkimuksessa tarkasteltiin osittain integroidun katsomusopetuksen toteuttamista pääkaupunkiseudulla sekä rehtorien käsityksiä siitä, mitkä tekijät vaikuttavat siirtymiseen tällä tavalla toteutettuun opetukseen. Tutkimuksen pohjalta piirtyi kuva, että rehtorit pitivät osittain integroitunutta opetusta pääosin onnistuneena katsomusaineiden opetuksen toteuttamistapana. Sen katsottiin toteuttavan nykyisen katsomusopetuksen tavoitteita, sisältöä ja lähtökohtia. Tämä on merkittävällä tavalla helpottanut lukujärjestyksen toteuttamista koulun tasolla, ja oppilaat ovat pitäneet opetusta merkityksellisenä.

Tulos on samansuuntainen kuin Åhsin ja muiden (2019a) tutkimuksen tulos, jossa vastaajat arvioivat osittain integroidun opetuksen tukevan opetussuunnitelman yleisiä tavoitteita laajemmin ja tarjoavan tärkeitä taitoja ja koulun ulkopuolisessa yhteiskunnassa ja maailmassa (Åhs, Poulter & Kallioniemi, 2019a, 11). Rehtorit olivat yhdenmukaisia näkemyksissään esimerkiksi, jos heidän näkemyksiään osittain integroidun katsomusopetuksen toteuttamisesta verrataan uskonnon ja elämänkatsomustiedon opettajien näkemyksiin. Uskonnon ja elämänkatsomustiedon opettajien näkemykset olivat hyvin vaihtelevia: osa kannatti yhteistä oppiainetta, osa taas vastusti (Kupiainen, 2020). Rehtorien näkemykset osittain integroidun katsomusopetuksen toteuttamisesta erosivat merkittävästi vähemmistöuskontojen opettajien näkemyksistä. Vähemmistöuskontojen opettajat nimitettiin pääosin vastustivat yhteistä katsomusainetta. (Charlesworth, 2021.)

Rehtorit arvioivat, että katsomusaineiden opetuksen laatu on noussut kouluissa osittain integroituneeseen opetukseen siirtymisen myötä. Laadun nousun avaintekijänä on opettajien yhteissuunnittelu, jolla on tärkeä rooli osittain integroituneen opetuksen toteutuksessa. Opetuksessa on tullut eteen myös haasteita, jotka painoutuivat siirtymä- ja suunnitteluvaiheisiin. Haasteiksi katsottiin muodostuvan muun muassa huoltajien palauteet, sopivien oppimateriaalien löytäminen ja kehittäminen sekä suuri työmäärä ja arviointi. Haasteet ovat kuitenkin helpottuneet vuosien aikana ja esimerkiksi osittain integroituun katsomusaineiden opetukseen on kehitetty soveltuvia oppimateriaaleja.

Kouluissa opetettiin katsomusaineita eri tavoin ja eri määrin integroidusti, mutta suurin osa rehtoreista koki nykyisen osittaisen integroinnin riittäväksi kouluissaan. Osittain integroitua opetusta toteutetaan heidän mielestään siinä määrin kuin se on mahdollista, ja opetuksen rakennetta pidetään toimivana. Merkittävänä tekijänä pidettiin myös sitä, että osittain integroituneen katsomusaineiden opetuksesta vastaavat pääosin koulun omat opettajat. Haastatteluissa tuli ilmi, että rehtorit toivoivat katsomusaineiden opetuksen toteutettavan tulevaisuudessa yhteisenä, kaikille oppilaille tarkoitettuna opetuksena. Suomen rehtorit ry kannattaa yhteistä katsomusainetta. Heidän mukaansa yhteinen katsomusaine tulisi olla osana yleissivistävää koulutusta. Näin kaikki oppilaat saavat saman opetussuunnitelman mukaisen opetuksen. Jos tämä ei toteudu, niin on tärkeää, että opetusta järjestetään osin yhteisenä. (Åhs & Salmenkivi, 2022, 189–205.)

Rehtorit arvioivat rinnakkaisjärjestelmän eli sekä oman- että osin integroidun opetuksen koulussa hankalaksi ja vaativaksi tavaksi toteuttaa katsomusaineiden opetusta. Rehtorit tunsivat muissa Pohjoismaissa käytössä olevia tapoja opetuksen toteuttamisesta sekä yliopistotasolla tehtyjä tutkimuksia katsomusaineiden toteuttamistavoista. Rehtorit arvioivat, että Suomessa ei ole vielä laajasti seurattu alan kansainvälistä kehitystä. Heidän mukaansa muiden länsimaiden katsomusaineiden opetuksen ratkaisujen pohjana on ollut lisääntyvä kulttuurinen ja katsomuksellinen moninaisuus. On todettava, että tähän tutkimukseen osallistui rehtoreita, jotka olivat omalla toiminnallaan mahdollistaneet osittain integroidun katsomusopetuksen toteuttamisen. Tämä on syytä huomioida, kun tehdään tästä tutkimuksesta pidemmälle meneviä johtopäätöksiä. Rehtorit pitivät selvästi vallitsevaa tilannetta epätyytyttävänä ja halusivat kehittää koulun katsomusopetusta paremmin yhteiskunnalliseen muutokseen soveltuvaksi.

Artikkelin pohjalta nousee väistämättä kysymys, millä tavalla katsomusaineiden opetusta tulisi toteuttaa tulevaisuudessa. Tutkimukseen osallistuneiden rehtoreiden kouluissa opetusta on uudistettu ja kehitetty. Kehittämistyössä on avattu uusia näkökulmia integroituun katsomusaineiden opetukseen. Tutkimuksen pohjalta nousee kysymys: missä määrin pääkaupunkiseudulla tai koko Suomessa osittain integroitu katsomusaineiden toteuttamistapa yleistyy. Toisaalta voidaan myös pohtia, missä määrin Suomessa ollaan valmiita kehittämään katsomusaineiden opetusta kokonaan integroiduksi, kaikille oppilaille tarkoitetuksi yhteiseksi oppiaineeksi. Kiintoisan näkökulman tilanteeseen tuo Ahvenanmaan maakunnassa viime syksystä alkaen toteutettu yhteinen uskonnon ja elämänkatsomus-

tiedon opetus. Opetushallituksen äskettäin perustaman katsomusaineiden kehittämisryhmän tehtävänä on muun muassa tuottaa esitys katsomusaineiden opetuksen uudistamisesta ja siihen liittyvistä toimenpiteistä (Opetushallitus, 2022b). Nyt raportoitu tutkimus tarjoaa tähän kehittämistyöhön kiintoisia ja ajankohtaisia perspektiivejä.

Perusopetuksen opetussuunnitelmassa elämäkatsomustiedolla ja uskonnolla kouluaineina on lukuisia yhteisiä tavoitteita ja sisältöjä, joiden opettaminen yhteisesti kaikille oppilaille on perusteltua. Katsomusaineiden opetuksen uudistus on yhteiskuntapoliittisesti erittäin herkkä aihepiiri, joka synnyttää keskustelua. Tämä tulee erityisen hyvin ilmi opetus- ja kulttuuriministeriön tuottamasta selvityksestä, joka avaa sitä, miten erilaisia näkemyksiä ja käsityksiä katsomusaineiden opetuksesta eri toimijoilla on (Salmenkivi & Åhs, 2022).

Tämän tutkimuksen yhteydessä rehtorit toivat esille katsomusaineiden opetukseen uudistukseen liittyviä haasteita. Tutkimus tarjoaa näkökulmia ja lähestymistapoja siihen, mitkä tekijät johtivat osittain integroidun katsomusaineiden toteuttamiseen pääkaupunkiseudulla. Tuloksia voidaan hyödyntää kehittämistyössä, mutta myös, kun pohditaan sitä, minkälaista opetusta yleissivistävässä koulussa katsomuksista ja uskomuksista tulee ylipäättänsä tulevaisuudessa tarjota sekä miten tämä opetus tulisi rakentaa.

Esitellyt tulokset ovat suuntaa antavia. Tutkimukseen osallistui rehtoreita kuudesta eri koulusta, jotka työskentelivät pääkaupunkiseudulla. Rehtorien näkemykset kuvaavat heidän subjektiivisia näkemyksiään tekijöistä, jotka johtivat osittain integroidun katsomusopetuksen toteuttamiseen. On syytä muistaa, että siirtyminen ei tapahtunut automaattisesti tiettyjen tekijöiden vallitessa, vaan kyse on toiminnasta, jota perustellaan erilaisilla syillä. Tutkimuksessa ei tarkasteltu sitä, oliko joidenkin tekijöiden painoarvo siirtymässä suurempi kuin toisten. Kokoavasti voidaan todeta, että tutkimuksessa tuli ilmi joukko tekijöitä, joiden pohjalta koulun katsomusaineiden opetukseen rehtorit halusivat tehdä tietyn muutoksen. Rehtorit toteuttivat tämän muutoksen koulujen tasolla. Artikkelissa esitetty tutkimus avaa monipuolisesti näkymiä siihen, miksi rehtorien kuvaamana kouluissa on siirrytty osittain integroidun katsomusaineiden opetuksen toteutukseen.

Tämä artikkeli täydentää osaltaan kansainvälistä keskustelua katsomusopetuksen toteutuksesta ja tuo siihen kansallisen lisän. Osittain integroitu katsomusaineiden opetus voidaan nähdä välivaiheena kohti Evansin (2008) kuvaamaa pluraalia uskonnonopetusta, jossa oppilaat oppivat uskontoja informatiivisesta näkökulmasta ilman totuusnäkökulmaa. Vaikka nykylainsäädännön mukaan uskonnonopetus on luonteeltaan tunnustuksetonta, sen näkökulmana on oma uskonto ja lähtökohtana segregatio. Osittain integroitu toteuttamistapa toteuttaa pluralismia ehkä omaan uskontoon kiinnittyvää toteutustapaa laajemmin. Artikkelin tarjoaa kiintoisia näkökulmia ja referenssipintaa muissa Pohjoismaissa ja Ahvenanmaalla käytössä olevien katsomusopetuksen toteuttamistapojen kriittiseen tarkasteluun.

Lähdeluettelo

- Alberts, W. (2019). Religious education as small indoctrination: How European countries struggle with a secular approach in schools. *Center for educational policy studies journal*. vol 9. 4/2019. 53-72. <https://doi.org/10.26529/cepsj.688>
- Alberts, W. (2010). "The Academic Study of Religions and Integrative Religious Education in Europe" *British Journal of Religious Education* 32 (3): 275-290. <https://doi-org.libproxy.helsinki.fi/10.1080/01416200.2010.498621>
- Alberts, W. (2007). *Religious education in Europe*. Berliini: de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110971347>
- Charlesworth, A. (2021). Katsomusopetus erilaisin silmin -pienryhmäisten uskontojen opettajien näkökulmia. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto. Kulttuurin, historian ja taiteen tutkimuksen laitos. https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/152812/Charlesworth_Anni_opinnayte.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Luettu 20.4.2022).
- Cush, D. (2007). "Should Religious Studies be Part of the State School Curriculum." *British Journal of Religious Education* 29 (3): 217–227. <https://doi-org.libproxy.helsinki.fi/10.1080/01416200701479471>
- Etelä-Suomen aluehallintovirasto päätös hallintokantelu 27.8.2013. ESAVI/5934/06.06.01/2013. Aluehallintovirasto. Etelä-Suomi Viitattu 4.2.2022.
- Evans, C. (2008). Religious Education in Public Schools: An International Human Rights Perspective". *Human Rights Law Review* 8 (39), 449–473. <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngn020>
- Ferrari, S. (2013). Religious Education in the European Union. Teoksessa D. Davis & Miroshnikova, E.M. (toim.). *The Routledge international handbook of religious education*, s. 100-103. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203106075>
- Hakala, J., & Leivo, M. (2015). Inklusioideologian ja koulutuspolitiikan jännitteitä 2000-luvun suomalaisessa peruskoulussa. *Kasvatus & Aika*, 9(4), 8–23. <https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/68551>
- Helsingin tilastopalvelu. Joka kuudes helsinkiläinen on ulkomaalaistaustainen. 31.3.2021. Viitattu: 12.4.2021: <https://ulkomaalaistaustaisethelsingissa.fi/fi/nykytilanne>
- Jackson, R. (2004). *Rethinking religious education and plurality: Issues in diversity and pedagogy*. London: Routledge Palmer. <https://doi.org/10.4324/9780203465165>
- Jackson, R. (2014). 'Signpost': Policy and Practice for Teaching about Religious and Non-religious Worldviews. In *Intercultural Education*. Strasburg: Council of Europe: Publisng.
- Jamisto, A. (2007). Vähemmistöuskontojen opetus ennen ja nyt. Teoksessa A. Jamisto & T. Sakaranaho *Monikulttuurisuus ja uudistuva katsomusaineiden opetus* (31–41). Helsinki: Helsingin yliopisto, Uskontotieteen laitos.
- Kaleva uutiset, 31.5.2021. luettu 15.3.2020. <https://www.kaleva.fi/lukijalta/mielipiteet/oman-uskonnon-opetus-takaa-vahemmistolapselle-oikeuden-olla-omanlaisensa-lapsi/835582/>
- Kallioniemi, A. (2023). Suullinen tiedonanto osittaista integroitua katsomusaineiden opetusta toteuttavien koulujen määrästä. 12.2.2023.
- Karvonen, J. (2014). Lausunto eduskunnan sivistysvaliokunnalle 3.11.2014, dnro 4748/90/2014, Juha Karvonen. Suomen Kuntaliitto. Viitattu: 22.4.2021: <https://www.kuntaliitto.fi/lausunnot/2017/hallituksen-esitys-eduskunnalle-laeiksi-perusopetuslain-13-ssn-ja-lukiolain-9-ssn>
- Kavonius, M. (2021). Young people's perceptions of the significance of worldview education in the changing finnish society. Helsinki Studies in Education. Helsinki: Unigrafia, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-7648-6>
- Kirkko ja kaupunki, 9.1.2018. Luettu 3.3.2020. <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/miten-katsomusaineiden-opetus-tulisi-jarjestaa-ei-ainakaan-yhdistamalla-aineita-sanovat-opettajat#7baf7426>

- Korkeakoski, K. & Ubani, M. (2018). What positive things do students from different backgrounds see in integrated RE lessons with collaborative teaching? Three cases from a Finnish teaching experiment. *Journal of religious education*, 66, 49-64. <https://doi.org/10.1007/s40839-018-0056-x>
- Kotimaa. 13.1.2020. Luettu: 22.4.2021. Viitattu: 22.4.2021: <https://www.kotimaa.fi/artikkeli/suomen-uskonnonopettajain-liiton-puheenjohtaja-kannattaa-yhteista-katsomusainetta/>
- Kupiainen, A.-M. (2020). Varsinais-suomalaisten uskonnon ja elämänkatsomustiedon opettajien näkemyksiä kaikille yhteisestä katsomusaineesta. Pro gradu -tutkielma. Turun Yliopisto: Kulttuurin, historian ja taiteiden tutkimuksen laitos. Viitattu 22.4.2022. https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/150196/Kupiainen_Anu-Marja_opinnaute.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Käpylehto, K. (2015). Kulosaaren malli: dialogiin perustuva katsomusaineiden opetusjärjestely. Teoksessa H. Cantell (toim.) Näin rakennat monialaisia oppimiskokonaisuuksia. (123–146). Juva: PS- kustannus.
- Metso, P. (2019). “Making minority faith (in)visible through religious education: parents’ experiences of the identification of their children’s Orthodox identity in Finnish public schools.” *Journal of Religious Education*, 67(1), 61–76. <https://doi.org/10.1007/s40839-019-00075-5>. DOI:10.1007/s40839-019-00075-5
- Mikkola, K. (2017). Uskonnota opettaminen. Teoksessa P. Iivonen & V. Paulanto (toim.), Uudistuva uskonnon opetus. Helsinki: Kirjapaja.
- Nationalsecularsociety. 27.9.2017. luettu 15.4.2021. Viitattu: 15.4.2021: <https://www.secularism.org.uk/news/2017/09/luxembourg-abolishes-religious-education-in-schools>
- Onniskela, S. (2017). Pienryhmäisten uskontojen opetuksen erityispiirteistä. Teoksessa P. Iivonen & V. Paulanto (toim.), Uudistuva uskonnon opetus. Helsinki: Kirjapaja.
- Opetushallitus. (2014). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Helsinki: Opetushallitus. Viitattu: 2.4.2022 https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_214.pdf
- Opetushallitus. (2022a). Ohje perusopetuksen uskonnon ja elämänkatsomustiedon opetuksen sekä esiopetuksen katsomuskasvatuksen järjestämisestä sekä yhteisistä juhlista ja uskonnollisista tilaisuuksista esi- ja perusopetuksessa. Opetushallitus. Helsinki. Viitattu 6.2.2023. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Ohje_perusopetuksen_uskonnon_ja_el%C3%A4m%C3%A4nkatsomustiedon_opetuksen_sek%C3%A4_esiopetuksen_katsomuskasvatuksen_j%C3%A4rjest%C3%A4misest%C3%A4_sek%C3%A4_yhteisist%C3%A4_juhlista_ja_uskonollisista_.0901a0b580d00f51.pdf
- Opetushallitus. (2022b). Päätös katsomusaineiden uudistamista koskevan kehittämissuunnitelman asettamisesta. Opetushallitus. 3.11.2022. OPH-4626-20220
- Perustuslakivaliokunnan lausunto 2014. Perustuslakivaliokunnan lausunto 37/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi perusopetuslain 13 §:n ja lukiolain 9 §:n muuttamisesta. PeVL 37/2014 vp. Perustuslakivaliokunta. Helsinki. Viitattu: 22.4.2021: https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Documents/pevl_37+2014.pdf
- Perusopetuslaki 628/1998. Viitattu 6.2.2022. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1998/19980628>
- Rantakari, I. (2017). Esipuhe. Teoksessa Illman, R., Ketola, K., Latvio, R. & Sohlberg, J. Monien uskontojen ja katsomusten Suomi, 5–6. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja, 48. Viitattu: 12.4.2021: https://evl.fi/documents/1327140/41251337/Kirkkohallitus_MUKS+julkaisu_verkkojulkaisu_17_04_24_B.pdf/b23e57cb-e1f8-f933-010a-32fdda3c81ef
- Rissanen, I. (2014). Negotiating identity and tradition in single-faith religious education: A case study of Islamic religious education in Finnish schools. Münster: Waxmann. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-3-8309-3089-1>
- Rissanen, I. (2019). Inclusion of Muslims in Finnish schools. Teoksessa M. Ubani, I. Rissanen & S. Poulter (toim.) Contextualizing Dialogue, Secularization and Pluralism: Religion in Finnish Public Education, s. 127–144. Religious Diversity and Education in Europe. Münster: Waxmann.

- Ruusuvuori, J., & Nikander, P. (2017). Haastatteluaineiston litterointi. Teoksessa M. Hyvärinen, P. Nikander & J. Ruusuvuori (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja, s. 430-434. Tampere: Vastapaino.
- Salmenkivi, E & Åhs, V. (2022). Selvitys katsomusaineiden opetuksen nykytilasta ja uudistamistarpeista. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2022:13. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-775-8>
- Saine, H. (2000). Uskonnon opetus Suomen oppivelvollisuuskoulussa 1900-luvulla. Turun yliopiston julkaisuja. Annales Universitatis Turkuensis. Turku: Turun yliopisto.
- Sirkko, R. (2020). Opettajat ammatillisina toimijoina inklusiota edistämässä. Oulu: Oulun yliopisto. <http://urn.fi/urn:isbn:9789526227337>
- Åhs, V., Poulter, S. & Kallioniemi, A. (2016). Encountering Worldviews: Pupil Perspectives on Integrative Worldview Education in a Finnish Secondary School Context. *Religion and Education*, 43(2), 208-229. <https://doi.org/10.1080/15507394.2015.1128311>
- Åhs, V., Poulter, S. & Kallioniemi, A. (2019a). Preparing for the world of diverse worldviews: parental and school stakeholder views on integrative worldview education in a Finnish context. *British journal of religious education*, 41, 78-89. <https://doi.org/10.1080/01416200.2017.1292211>
- Åhs, V., Poulter, S. & Kallioniemi, A. (2019b). Pupils and worldview expression in an integrative classroom context. *Journal of religious education*, 67, 203-221. <https://doi.org/10.1007/s40839-019-00088-0>. <https://doi.org/10.1080/01416200.2017.1292211>
- Åhs, V. (2020). Worldviews and Integrative Education : A Case Study of Partially Integrative Religious Education and Secular Ethics Education in a Finnish Lower Secondary School Context. Helsingin yliopisto. <http://hdl.handle.net/10138/318126>
- Åland. (2022) Den nya läroplanen för grundskolan. Ämnesdel. Religions- och livsåskådningskunskap. https://www.utbildning.ax/sites/default/files/media/068_020321_bilaga_arnesdel_religions_och_livsaskasningskunskap_ak_1-9.pdf.
- Ålandsradio. 4.4.2021. luettu: 10.4.2021. Viitattu: 16.4.2021: <https://alandsradio.ax/nyheter/aland-forst-konfessionsfri-religionsundervisning>
- Tainio, L. & Kallioniemi, A. (2019). Koulujen monet kielet ja uskonnot. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja. Julkaisuja 11/2019. Viitattu 22.4.2021: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161302/11-2019-KUSKI.pdf>
- Tomperi, T. (2013). Opetuksen monet mallit ja suomalainen ratkaisu. Niin ja näin. 1/2013. Viitattu: 22.4.2021: <https://netn.fi/sites/www.netn.fi/files/netn131-12.pdf>
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki. Tammi.
- Zilliacus, H. (2014). Supporting Students' Identities and Inclusion in Minority Religious and Secular Ethics Education. A Study of Plurality in the Finnish Comprehensive School. University of Helsinki. Institute of Behavioral Sciences. Helsinki: Unigrafia. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-9381-4>
- Zilliacus, H. & Kallioniemi, A. (2016). Secular ethics education as an alternative to religious education – Finnish teachers' view. *Journal of Beliefs & Values*, 37:2, 140-150, <https://doi.org/10.1080/13617672.2016.1185231>
- Ubani, M. (2013). Peruskoulun uskonnonopetus. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Vilka, H. (2005). Tutki ja kehitä. Jyväskylä: Tammi. Gummerus kirjapaino Oy.
- Vipunen. (2019). Opetushallinnon tilastopalvelu. Viitattu: 1.4.2021: <https://vipunen.fi/fi-fi/perus/Sivut/Kieli--ja-muut-ainevalinnat.aspx>
- Yle uutiset, 7.1.2020. Luettu 1.3.2020. Viitattu: 17.4.2021: <https://yle.fi/uutiset/3-11143116>

Liite 1. Haastattelurunko

Haastattelurunko

Opetuksen järjestäminen:

Millä tavalla integroitu katsomusaineiden opetus on teidän koulussanne toteutettu?

Osallistuuko integroituun katsomusaineiden opetukseen oppilaita kaikista uskonnon- ja elämäntiedon oppilaita, jos ei, niin minkä oppiaineiden oppilaita?

Kuinka usein opetusta järjestetään integroidusti? (esim. jaksoittain, ympärivuotisesti, teemoittain, muu?)

Mille ikäluokille opetusta järjestetään integroidusti?

Mikä on mielestänne integroidun opetuksen tärkein tavoite?

Mitä mielestänne oppilaiden tulisi integroidun opetuksen oppitunneilla oppia; Mitkä ovat kolme tärkeintä ja keskeisintä asiaa?

Miten oppiminen eroaa integroidusta opetuksessa, kun sitä verrataan erillisiin katsomusaineiden oppitunteihin?

Missä määrin koette integroidun opetuksen määrän riittäväksi koulussanne?

Syyt integroidun opetuksen siirtymiseen:

Mistä idea sai alkunsa, lähteä opettamaan katsomusaineita integroidusti?

Mitä tiesitte integroidusta opetuksesta, ennen kuin aloititte sen suunnittelun?

Mitkä olivat keskeiset syyt ja tekijät, että koulussanne siirryttiin integroituun katsomusaineiden opetukseen?

Mitä etuja näitte integroidussa opetuksessa olevan verrattuna aikaisempaan opetukseen?

Mitä hankaluuksia ajattelette siirtymisessä olleen?

Suunnittelu:

Miten suunnittelitte opetuksen toteutuksen?

Konsultoitteko kouluja, joissa oli aikaisemmin siirrytty integroituun opetukseen?

Kuinka opetuksen suunnittelu jakautui koulunhenkilökunnan kesken?

Millä tavalla opetussuunnitelma työ on toteutettu? (Jos on opetussuunnitelmassa)

Kokemukset:

Missä määrin koette integroidun mallin onnistuneeksi ja miksi?

Minkälaisia positiivisia asioita integroidussa opetuksessa on tullut ilmi?

Minkälaisia haasteita integroidussa mallissa on tullut ilmi ja missä määrin?

Millä tavalla integroidun opetuksen malli otettiin vastaan opettajilta?

Millä tavalla integroidun opetuksen malli otettiin vastaan vanhemmilta ja oppilailta?

Miten haluisitte mahdollisesti kehittää nykyistä integroidun opetuksen mallianne?

Lopuksi:

Mitä yllättävää on siirtymässä tullut ilmi?

Haluaisitteko sanoa vielä jotain?

Kiitos haastattelusta!